בצלם

מרכז המידע הישראלי לזכויות האדם בשטחים (ע.ר.)
بتسيلم - مركز المعلومات الإسرائيلي لحقوق الإنسان في الأراضي المحتله
B'TSELEM - The Israeli Information Center for
Human Rights in the Occupied Territories

אוקטובר 2002

עוצר קטלני

אכיפת העוצר בשטחים באמצעות ירי

עוצר קטלני

אכיפת העוצר בשטחים באמצעות ירי

אוקטובר 2002

__בצלם__ הוא ארגון זכויות אדם עצמאי שהוקם בשנת 1989 במטרה לתעד את הפרות זכויות האדם בשטחים ולהביאן לידיעת קובעי המדיניות והציבור הרחב. ממצאי בצלם מבוססים על עבודת שטח ותחקירים עצמאיים וכן על מקורות רשמיים, עתונות ונתוני ארגוני זכויות אדם ישראליים, פלסטיניים ובינלאומיים.

תחקיר וכתיבה: שלומי סויסה

עריכה: יעל שטיין

ריכוז מידע: נג׳יב אבו רקיה, מאיה ג׳ונסטון, תומר גרדי, רונן שניידרמן

עבודת שטח: מוסא אבו השהש, עאטף אבו רוב, עלי דראר׳מה, סוהא זייד, איאד חדאד

תמונת השער: סיור ישראלי ברחובות מחנה הפליטים דהיישה הנתון בעוצר, 5.7.02

צילום: מגנוס יוהנסון, רויטרס

מבוא

במהלך מבצע "חומת מגן" הטיל צה"ל עוצר על רוב תושבי הגדה המערבית. עם תחילת מבצע "דרך נחושה" ב-18.6.02 הוטל העוצר מחדש על ערי הגדה ובחלק מהמקומות הוא נמשך עד היום.[1] כתוצאה ממדיניות זו, כלואים בבתיהם מאות אלפי תושבים חודשים ארוכים, למעט הפסקות קצרות בהן מתיר להם צה"ל לצאת מבתיהם לצורך קניית מצרכים בסיסיים.

הטלת עוצר אינה אמצעי חדש וצה"ל עשה בו שימוש נרחב גם בעבר. לא פעם הוטל עוצר על יישוב מסויים וברצועת עזה היה מוטל עוצר לילי במשך שנים.[2] אולם, הטלת עוצר במשך 24 שעות ביממה, לזמן כה ממושך, היא חסרת תקדים מאז כיבוש השטחים ב-1967.

האיסור המוחלט על יציאה מהבית במשך ימים ארוכים פוגע בכל תחומי החיים של האזרחים. נקל לשער את הקשיים הכלכליים והנפשיים איתם נאלצות להתמודד משפחות, בעיקר משפחות עניות המתגוררות בצפיפות רבה, בשל העוצר הממושך.

דו"ח של סוכנות הסיוע האמריקנית USAID קבע כי ההגבלות הנרחבות על התנועה הם בין הגורמים למצב חמור של תת-תזונה בשטחים, בעיקר בקרב ילדים, ולקיומם של תנאי תברואה קשים. בין השאר, הצביע הדו"ח על מחסור חמור במוצרים חיוניים בחנויות. פלסטינים רבים איבדו את מקור פרנסתם, בין בשל האיסור על כניסה לישראל לצורך עבודה ובין בשל העוצר הממושך, והם אינם מסוגלים עוד לרכוש את המוצרים שנותרו על המדפים. תושבי השטחים המתפרנסים מחקלאות מתקשים להגיע לאדמותיהם ולעבדן. מי שעלה בידו להפיק תוצרת חקלאית, מתקשה לשווקה. בנוסף, בשטחים קיים מחסור חמור במים ומיכליות אינן מסוגלות להגיע ליישובים בהם אין תשתית לאספקת מים.[3]

העוצר הממושך משליך גם על מערכת החינוך. בחינות הבגרות בוטלו ונדחו כמה פעמים במהלך הקיץ ורק חלק מהתלמידים הגיעו לבחינות שהתקיימו. שנת הלימודים נפתחה ב-31.8.02: בשכם הגיעו 33,000 תלמידים ליום הראשון ללימודים ומאז לא התקימו בעיר לימודים סדירים כלל. בטול כרם למדו קרוב ל-20,000 תלמידים רק תשעה ימים מתוך 17 ימי לימודים (נכון ל-19.9.02).

דו"ח זה אינו עוסק בהשלכות של העוצר על חייהם של תושבי השטחים. חלקו הראשון עוסק בחוקיותה של מדיניות העוצר. חלקו השני והעיקרי עוסק באחת הדרכים של כוחות הביטחון לאכוף את העוצר - ירי אש חיה ורימוני גז על פלסטינים שלכאורה הפרו אותו. החלק האחרון של הדו"ח עוסק בנהלים להטלת עוצר ולהסרתו.

---

1. מבצע חומת מגן נמשך 24 ימים (29.3.02 - 21.4.02). מבצע דרך נחושה נמשך עד היום.
2. לנתונים על העוצר באינתיפאדה הראשונה ר': בצלם, *העמישה הקולקטיבית בגדה המערבית וברצועת עזה והביקורת השיפוטית עליה*, 1990; בצלם, *הפרת זכויות אדם בשטחים 1992/93*, 1994.
3. לדו"ח המלא ר': www.usaid.gov.

מדיניות העוצר

עם תחילת מבצע "דרך נחושה" ביוני 2002, הטיל צה"ל עוצר על כל ערי הגדה המערבית ולמעט הפסקות קצרות, נאלצו מאות אלפי תושבים להישאר בבתיהם במשך כל שעות היממה. באמצע אוגוסט הסיר צה"ל את העוצר מבית לחם, חברון וקלקיליה. מאז כיבוש השטחים ב-1967 לא עשה צה"ל שימוש כה גורף בעוצר - לא מבחינת משך הזמן בו הוא מוטל ולא מבחינת מספר התושבים הנתונים בו.

נתונים: העוצר בערי הגדה לפי שעות בין 18.6.02 ו-5.8.02[4]

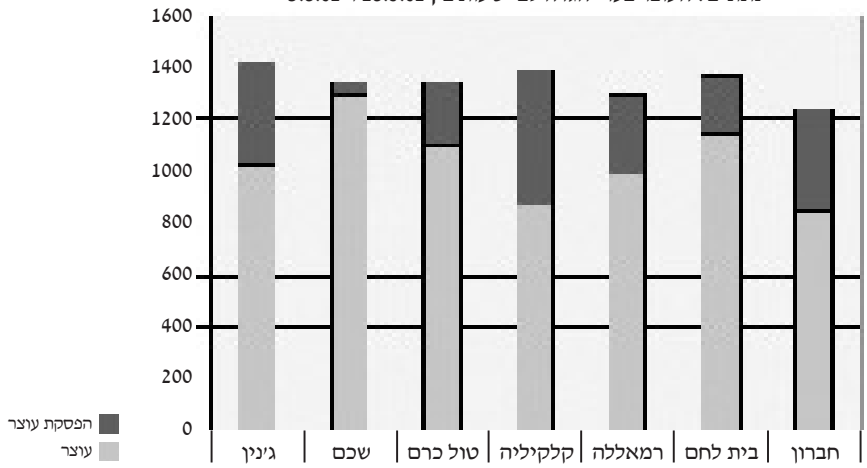

ב-15.8.02 הסיר צה"ל את העוצר מקלקיליה ומחברון. ב-18.8.02 הוסר העוצר גם מבית לחם. שאר הערים - שכם, ג'נין, טול-כרם ורמאללה - עדיין נתונות בעוצר, למעט הפסקות קצרות לצרכי הצטיידות.

החקיקה הצבאית בשטחים מתירה לצה"ל להטיל עוצר באופן גורף. לפי הצו בדבר הוראות ביטחון, "מפקד צבאי רשאי לדרוש בצו מכל אדם, בתחומי שטח שיצויין בצו, כי ישאר בתוך בית במשך אותן שעות שיינקבו בצו".[5] אין הגבלה על פרק הזמן בו יכול הצו להיות בתוקף והטלת העוצר נתונה לשיקול דעתם הבלעדי של המפקדים הצבאיים.

למרות פניות חוזרות ונשנות סירב דובר צה"ל למסור לבצלם מהם השיקולים להטלת עוצר ומיהם הגורמים המוסמכים להטיל אותו. במקום זאת, הסתפק דובר צה"ל באמירה כללית לפיה "העוצר הנו אמצעי הכרחי שצה"ל נוקט בו לנוכח המצב הביטחוני השורר כיום בארץ. מטרתו למנוע מגורמי הטרור לתכנן ולבצע פיגועים נגד אזרחים ישראלים על ידי הצרת צעדיהם של המחבלים ושולחיהם".[6]

המשפט הבינלאומי קובע כי לכל אדם יש זכות לנוע בחופשיות וללא הגבלה.[7] פגיעה מסויימת בזכות לחופש התנועה מותרת בזמני חירום, בהתקיים תנאים מסויימים. בין השאר נקבע כי פגיעה כזו תהיה מותרת "במידה הנדרשת במדוקדק מפאת חומרת המצב" וכאשר פגיעה זו אינה גוררת פגיעה בהתחייבויות אחרות של המדינה.[8] המשפט ההומניטארי הבינלאומי מתיר אף הוא למדינה הכובשת

4. מקור: הסהר האדום הפלסטיני: http://www.palestinercs.org. גורמים רשמיים סירבו למסור לבצלם נתונים בנוגע לימי העוצר. בצלם פנה לדובר צה"ל ב-12.9.02 וביקש לקבל נתונים על ימי העוצר. בתשובה נמסר לבצלם כי בנושא זה יש לפנות למינהל האזרחי. ב-2.10.02 מסר דובר המינהל האזרחי, סרן פיטר לרנר, לבצלם כי המינהל האזרחי אינו אחראי על הטלת עוצר וכי בנושא זה יש לפנות לדובר צה"ל.
5. סעיף 89 לצו בדבר הוראות ביטחון (יהודה והשומרון) (מס' 378), תש"ל-1970.
6. מכתב לבצלם מסרן אנריאטה לוי, ראש מדור סיוע, דובר צה"ל, מיום 29.7.02.
7. סעיף 12 לאמנה בדבר הזכויות האזרחיות והפוליטיות.
8. שם, סעיף 4.

לנקוט בצעדים הנדרשים לצרכי ביטחון ולצורך הבטחת הסדר הציבורי.[9] אולם סמכות זו אינה בלתי מוגבלת. גם כאשר קיימים צרכים צבאיים דחופים, עדיין חובה שכל צעד שננקט יעמוד במבחנים של סבירות, אם יש בו כדי לפגוע בזכויות האדם. כך למשל, חייב להיות יחס סביר בין חומרת הסכנה לבין מידת הפגיעה באוכלוסייה האזרחית. יש לבחון, בהקשר זה, הן את חומרת הפגיעה בזכויות והן את משך תחולתה.

במסמך שהעביר דובר צה"ל לבצלם, הנושא את הכותרת "נוהל בדבר נקיטת אמצעי ביטחון ופעולות תשתית בתקופת לחימה", קבועות הגבלות לשימוש באמצעים כגון עוצר. תחת הכותרת "מידתיות ובחינת חלופות", נקבע כי "יש לשמור על יחס סביר בין הצורך בביצוע הצעדים לבין הפגיעה האפשרית באוכלוסיה האזרחית וברכושה". בנוסף, נקבע כי "יש לבחון חלופות לצעדים לפני הנקיטה בהם ולבחור באמצעי הפוגע במידה הפחותה ביותר ברכוש הפרט וברווחתו".[10]

כללים אלה עונים אמנם למבחנים שנקבעו במשפט הבינלאומי אולם הם אינם מיושמים במציאות והשימוש הגורף שעושה צה"ל באמצעי העוצר בחודשים האחרונים עומד בניגוד מוחלט להם. קשה לקבוע כי קיים "יחס סביר" בין הצרכים הצבאיים לבין הפגיעה באוכלוסייה האזרחית, כאשר צרכי האוכלוסייה נדחקים לשוליים ולמעשה מקבלים משקל אפסי, המתבטא בהפסקות של כמה שעות בעוצר כל כמה ימים. העוצר שהוטל על חברון במהלך חג הסוכות האחרון הוא דוגמא מובהקת להתעלמות מהפגיעה באוכלוסייה הפלסטינית הנובעת מהטלת העוצר. לכל היה ברור שהעוצר לא הוטל בשל צרכים צבאיים כלשהם אלא אך ורק כדי לאפשר למבקרים בהתנחלות היהודית בחברון לטייל ברחבי העיר.[11]

הוא הדין לגבי "בחינת חלופות" לשימוש בעוצר. הטלת עוצר על למעלה ממיליון אנשים למשך חודשים ארוכים אינה עומדת במבחן הסבירות. עוצר הוא אחד האמצעים החמורים ביותר העומדים לרשות הצבא. לא סביר כי במשך תקופה כה ארוכה לא נמצאה לצבא כל חלופה אחרת, שפגיעתה בזכויות האדם פחותה. העובדה שהעוצר הוטל באופן גורף על כל השטחים ולמשך תקופה כה ממושכת, מחזקת את המסקנה כי חלופות אחרות לא נבחנו בצורה רצינית ובסופו של דבר נבחר האמצעי הזול ביותר והקל ביותר ליישום.

בבג"צ שהגישה האגודה לזכויות האזרח ב-1990 נגד העוצר הלילי שהנהיג צה"ל ברצועת עזה, התבקש בג"צ להורות על הפסקת העוצר הממושך בטענה שהוא אינו עונה על החובה לאזן בין צרכים בטחוניים מוגדרים לבין רווחת האוכלוסייה. כמו כן נטען בעתירה שסוג זה של עוצר מהווה ענישה קולקטיבית בשל החשש ממעשיהם של יחידים ושצה"ל אינו בודק ומתאים את מדיניותו לפי המציאות המשתנה. בפסק הדין קבע בית המשפט כי "כבר יצא לנו להצביע בעבר על חובתו של שלטון צבאי בשטח מוחזק לדאוג, במידת האפשר, לקיום חיים נורמאליים בשטחים הנוגעים בדבר, ולא להשתמש באמצעי מניעה והרתעה זמניים, המסורים בידי המפקד, לצרכי הענשה". בהתאם לכך, "על המשיב לשקול פריודית מחדש את הצורך בהטלת הצוים האמורים, תוך מודעות לקושי הנגרם בעטים לאוכלוסיה, במטרה לבחון אם ומתי ניתן לוותר על אמצעי זה, או לפחות להקל יותר בהפעלתו".[12] אם בנוגע לעוצר הלילי, שהוגבל לכמה שעות ביום, נדרש צה"ל לבדוק את נחיצותו מחדש מפעם לפעם, קל וחומר שעליו לעשות זאת בעוצר המוטל 24 שעות ביממה במשך חודשים ארוכים.[13]

דובר צה"ל טען אמנם כי "אין הכוונה לגרום עוול לאוכלוסיה המקומית. צה"ל פועל כל העת למתן הקלות וסיוע הומניטארי לאוכלוסיה הפלסטינית".[14] אולם, הפגיעה באוכלוסייה האזרחית הנגרמת כתוצאה מהשימוש הגורף בעוצר, היא חמורה ומתמשכת. במשך חודשים, כלואים מאות אלפי אנשים בבתיהם ואינם מסוגלים לנהל את חייהם. למדיניות זו יש השלכות על כל תחומי החיים - החל מקיום כלכלה סדירה וכלה בביקורים של בני משפחה. צה"ל מודע היטב לתוצאות אלה ולפחות בחלק מהמקרים זו התוצאה הרצויה בעיניו. כך, למשל, חייל ששירת בשטחים במהלך מבצע "חומת מגן" מסר בעדותו לבצלם כי "כולם דיברו, גם בשיחות מ"פ ומג"ד, על כך שהעוצר הוא אמצעי ענישה, שצריך לכאוב לאוכלוסייה כדי שיידעו שערפאת הוא מנהיג גרוע".

על רקע דברים אלה, ובהתחשב בהשלכות ההרסניות של מדיניות זו על חייהם של תושבי השטחים, מדיניותה של ישראל מהווה ענישה קולקטיבית, האסורה לחלוטין במשפט הבינלאומי.[15]

---

9. תקנה 43 לתקנות הנספחות לאמנת האג בדבר דיני המלחמה ביבשה משנת 1907.
10. מכתב לבצלם מסרן אנריאטה לוי, ראש מדור סיוע, דובר צה"ל, מיום 27.8.02. ההדגשה במקור.
11. דניאל בו סימון, "יום של חג בעיר האבות", *הארץ*, 24.9.02.
12. בג"צ 1113/90, *עליא סעדי סעיד שוא ואח' נ. מפקד כוחות צה"ל בחבל עזה, פיקוד דרום*, פ"ד מד (4), 590. ר' גם בג"צ 1759/94, *אן סרוזברג ואח' נ. שר הביטחון*, פ"ד נה (1) 625.
13. לפחות במקרה של שכם העוצר נמשך מעל מאה ימים ונתונה בו אוכלוסיה המונה לפחות 130,000 נפשות.
14. מכתב לבצלם מסרן אנריאטה לוי , ראש מדור סיוע , דובר צה"ל, מיום 29.7.02.
15. תקנה 50 לתקנות הנספחות לאמנת האג בדבר דיני המלחמה ביבשה משנת 1907 ; סעיף 33 לאמנת ג'נבה הרביעית בדבר הגנת אזרחים בימי מלחמה משנת 1949.

משפחות בעוצר בשכם

עדותה של ג׳יהאד יאסר מוחמד מוהלד, בת 34, נשואה ואם לארבעה ילדים, תושבת שכם[16]

בעלי הוא פועל בניין במקצועו. הוא בן 41. אני עקרת בית. לא עבדתי מעולם. אנחנו נשואים מאז שנת 1983. יש לנו ארבעה ילדים: הבכור, יוסף, בן 15 והקטנה בת שבע. אני בהריון בחודש החמישי.

בעבר, בעלי עבד בעיקר בשטחים והוא כמעט לא עבד בישראל. בימים אלה הוא בכלל לא עובד. לפני שהאינתיפאדה התחילה בעלי עבד אצל קבלן פלסטיני כאן בשכם ומאז כיבוש שכם על-ידי הצבא הישראלי בחודש אפריל 2002 בעלי לא עובד בכלל ואין לנו הכנסה. אנחנו חיים מתרומות המגיעות לעיר שכם מגורמים שונים ומארגונים בעיר שמנהלים את קבלת התרומות וחלוקתן לנזקקים. לתרומות האלה אין כללים ומועדים. לפעמים אנחנו מקבלים קרטון אחד בחודש שיש בו: אורז, ארבעה-חמישה ק״ג סוכר, מקרוני, שעועית, עדשים, ואבקת חלב. חבילה בשווי של מאה שקל בערך. חבילה כזאת מספיקה לנו למשך שלושה שבועות.

אנחנו מתגוררים בדירה בשכירות, בעלות של 1,450 דינאר בשנה. הדירה היא בת שני חדרי שינה, חדר אורחים, מטבח ושירותים. מתחילת האינתיפאדה לא שילמנו שכר דירה ובעל הבית כל הזמן מאיים עלינו שנשלם לו או שהוא יפנה אותנו. השכנים שלנו התערבו ותבעו ממנו להפסיק לאיים עלינו. עכשיו הוא שותק ולא מציק לנו אבל הוא כמובן דורש את הסכום המגיע לו.

בבוקר אני מאכילה את המשפחה בשמן זית, זעתר ולחם. אני הופכת את אבקת החלב ללבנה ולפעמים יש לנו גם לבנה. מחירה של אבקת חלב הוא בערך 13-14 ש״ח לקילו ואני מקבלת אותה כתרומה. לחם אני מכינה בבית. קיבלנו שלושים ק״ג קמח מתרומות שחילקו בעיר. אנחנו גם קונים פיתות. בעבר ק״ג פיתות עלה שני ש״ח. החל מחודש יוני השנה המחיר עלה ל-2.5 ש״ח לק״ג. בק״ג לחם יש בערך שש פיתות. לארוחת הצהריים אני מכינה עדשים ומרק פסוליה. בשר עוף עולה כיום 11-12 ש״ח לק״ג. בעבר עוף שלם עלה 10-12 ש״ח וכיום עוף שלם עולה בערך עשרים ש״ח. חודשים רבים לא אכלנו בשר כבש. המחיר של בשר כבש הוא 42 ש״ח לק״ג. אין לי אפשרות לקנות בסכומים כאלה.

אנחנו גם חייבים 800 דינאר עבור חשמל ומים. אין לנו מאיפה לשלם. רק בגלל המצב העירייה לא מאיימת לנתק את החשמל והמים.

כיום יש לי בבית חמישה-שישה ק״ג סוכר, חמישה-שישה ק״ג אורז, חצי ק״ג אבקת חלב ומעט חומוס, פול ועדשים - זה כל האוכל שנמצא ברשותנו. במזומן יש לנו בבית כמאה ש״ח. הילדים ביקשו ארבעים ש״ח כל אחד. יש לי ארבעה ילדים בבתי הספר ואין לי מה לתת להם. היום שלחתי את הבן הגדול לאיגודים המקצועיים להביא אישור שבעלי מובטל כדי לקבל פטור מתשלום אבל הוא עדיין לא חזר.

בזמן העוצר אנחנו מעבירים את זמננו בשיחה עם השכנים וישנים מידי פעם. אני לא רואה טלוויזיה כי מכשיר הטלוויזיה שלנו מקולקל כבר שבוע ואין לנו כסף לתקן אותו. הילדים שלנו חזרו לבית הספר באופן סדיר רק בשבוע האחרון. לפני כן הם היו בבית ובביתם של השכנים. העצבנות של הילדים בימי העוצר משגעת אותי. הם רוצים לצאת החוצה ואני לא מרשה להם כי יש סכנה שהחיילים יירו לעבר הילדים אם הילדים יזרקו אבן לעבר הטנקים. אני אומרת להם לשחק בחדר המדרגות או אצל השכנים הקרובים.

את מעט הכסף שיש לנו כדי לקנות את המצרכים הבסיסיים אנחנו מקבלים גם מתרומות שאנשים טובים תורמים למשפחות הנזקקות. אני לא יודעת מה יהיה בעתיד.

עדותו של ר׳אזי אחמד עבד אל-כרים בני עודה, בן 39, נשוי ואב לארבע בנות, עיתונאי, תושב שכם[17]

אני מתגורר בדירה שכורה בשכם יחד עם אישתי, מאריה, שהיא במקור מקפריסין, וארבעת בנותינו. הדירה נמצאת במרחק של כעשרים מטרים מהכביש הראשי המחבר בין שכם ואזור הבקעה. מתחילת האינתיפאדה, אני סובל מאד עקב כניסת הצבא הישראלי לשכונה שלנו. כל כניסה ויציאה של הצבא לשכונה מלווה באש אינטנסיבית באוויר, כנראה במטרה להפחיד את התושבים.

16. העדות נגבתה על ידי נג׳יב אבו רקיה בטלפון ב-1.10.02.
17. העדות נגבתה על ידי עלי דראר׳מה בבית העד ב-6.7.02.

מאז הפלישה הישראלית לעיר שכם, במארס 2002, אני מרגיש כאילו אני בכלא אמיתי. רוב הימים אני לא הולך לעבודה. אני עיתונאי ועובד עם כמה גורמים. עכשיו, אפילו העבודה דרך הטלפון אינה אפשרית כי חוטי הטלפון מתנתקים כשהצבא הישראלי נכנס. כתוצאה מהעוצר, מצבי הכלכלי התדרדר, כי לפעמים אני נאלץ להישאר בבית ללא עבודה במשך ימים ארוכים עד שבועות.

אישתי היא קפריסאית וכל מה שמתרחש כאן מוזר לה. היא אמנם מעמידה פנים שהיא מבינה את המצב, אך היא עצבנית יותר מבעבר. ארבעת בנותיי, התאומות לינא ושירין בנות התשע, לורה בת העשר ורנא בת ה-18, מתנהגות באופן מוזר ואני מרגיש כמו שוטר שעובד לפתרון הבעיות של בנותיי ואישתי. כולנו עצבניים מאוד והבנות התחילו לקלל אחת את השנייה, דבר שלא קרה בעבר. כמו כן, המצב הזה השפיע קשה על אחת מהבנות שהחלה ללכת לשירותים עשרות פעמים בשעה. לקחתי אותה לרופא הילדים, ד״ר ניהאד אלמסרי, והוא קבע כי היא סובלת מבעיה נפשית. כאשר היא נסעה יחד עם אמה לקפריסין, הבעיה נעלמה לחלוטין. אבל כשהם חזרו לשכם, הבעיה שבה ברגע שהטנק הראשון עבר ליד ביתנו. שאר הבנות מתעוררות מבוהלות ומפוחדות כמה פעמים בלילה.

מצבנו הכלכלי הפך להיות קשה מאד בגלל המחסור בעבודה. אני כבר לא יכול לספק את כל צרכי הבית וזה לא מוצא חן בעיניי בנותיי. כשיש עוצר במשך שבוע, אני לא יכול להביא אוכל שיספיק לתקופה הארוכה הזאת. לפעמים, הן מבקשות שאביא להן גלידה, בשר או פירות. כשאני אומר להן שאין לי מספיק כסף ואני כבר לא עובד כמו בשנים קודמות, הן לא מבינות אותי ונעשות עצבניות יותר. אנחנו לא יכולים לצאת מהבית, אפילו לכמה דקות, או לשוחח עם קרובי המשפחה. החיים הפכו מחיים קלים המבוססים על הבנה לגיהנום.

אין לנו קשר עם שכנינו. לכן אנחנו לא רואים, לא שומעים ולא מדברים עם אף אחד. אנו שרויים כל הזמן בפחד מהטנקים הישראלים שעוברים בכביש ולפעמים עומדים במשך שעות ליד הבית. בנוסף לכל זה, הטנקים הישראליים מיישרים את האדמות ובכך מנתקים אותנו מהחשמל והמים. עובדי העירייה מתקנים את התקלות האלו רק לאחר יום או יומיים, מה שהופך את המצב ליותר גרוע.

אכיפת העוצר באמצעות ידי

פלסטינים הנמצאים מחוץ לבתיהם בזמן העוצר - בין אם בשל העובדה שלא ידעו על הטלתו ובין אם מכל סיבה אחרת - עלולים לשלם על כך בחייהם. זאת בשל מדיניות אכיפת העוצר בצה"ל, הכרוכה במקרים רבים בירי אש חיה לעבר פלסטינים שלכאורה הפרו את הוראות העוצר. בכמה מקרים ירו חיילי צה"ל רימוני גז לעבר פלסטינים שהיו מחוץ לבתיהם בשעה שהוטל עוצר על האזור. לפעמים נעשה הדבר כדרך להודיע על הטלת העוצר, בלא שקדמה לכך כל הודעה מוקדמת. במקרים אחרים ירו חיילים רימוני גז כדי להעניש פלסטינים שלכאורה הפרו את העוצר.

כתוצאה ממקרים אלה, נהרגו עד ל-13.10.02 לפחות 15 פלסטינים - בהם תינוקת, שמונה ילדים ושלושה נערים - מירי חיילי צה"ל על אזרחים שלכאורה הפרו את העוצר:

- אחמד יוסף רזאווי, בן 9
- ג'מיל יוסף רזאווי, בן 6
- סוג'וד אחמד תורכי שווהאנה, בת 8
- הילאל שיטא, בן 60

כולם נהרגו בשוק של ג'נין ב-21.6.02.

- שוכרי פאואק עבד אל-אג' דאוד, בן 10, נהרג בקלקיליה ב-7.7.02
- עבד א-רחים איבראהים עבד א-רחים טאוויל, בן 40, נהרג בחברון ב-3.8.02
- חמזה בדאווי, בן 15, נהרג במחנה הפליטים בלאטה ליד שכם ב-5.8.02
- אחמד אל קורייני, בן 54, נהרג בשכם ב-11.8.02
- עבד א-סלם סמרין, בן 12, נהרג באל-בירה שבמחוז רמאללה ב-19.9.02
- בהא סעיד אל-בחבש, בן 13, נהרג בשכם ב-22.9.02
- ר'ראם מוחמד איבראהים מנאע, בת 14 חודשים, מתה משאיפת גז מרימון שירו חיילים בבאב א-זוויה בחברון ב-26.9.02
- ראמי א-ברברי, בן 13, נהרג במחנה הפליטים בלאטה שבמחוז שכם ב-30.9.02
- מוחמד זעלול, בן 12, נהרג במרכז העיר שכם ב-30.9.02
- מוחמד זיד, בן 15, נהרג בנזלת זיד שבמחוז ג'נין ב-5.10.02
- עמאר רג'ב, בן 15, נהרג במחנה הפליטים עין בית אלמא שבמחוז שכם ב-5.10.02

בתגובה לפניית בצלם בנוגע להוראות הפתיחה באש בזמן עוצר, מסר דובר צה"ל כי "שימוש בכוח יופעל רק לצורך השלטת העוצר כנגד מי שאינו ממלא את הוראות העוצר על אף שהובהרו לו, או לצרכי מעצרו. הנהלים אוסרים שימוש בכוח לצרכי ענישה".[18]

תשובה זו אינה מבהירה את מדיניות הפתיחה באש במקרים בהם פלסטינים נמצאים מחוץ לבתיהם כאשר באזור הוטל עוצר. ראשית, לא ברור כיצד יוודאו החיילים ש"הוראות העוצר" הובהרו לאותו אדם. אולם חמור מכך - מדברים אלה עולה כי מותר לחיילים לירות באדם רק בשל העובדה שהוא נמצא מחוץ לביתו בזמן עוצר. ירי כזה, מבלי שאותו אדם יסכן את חיי החיילים או חייו של אדם אחר בצורה כלשהי, מהווה שימוש מופרז בכוח ומביא, בהכרח, לפגיעה בחפים מפשע.

הוראה כזו היא חלק בלתי נפרד ממדיניות ארוכת שנים הנהוגה בצה"ל, המתירה ירי אש חיה גם במקרים בהם לא נשקפת סכנת חיים לאיש.[19] למרות מותם של מאות אזרחים, בהם עשרות ילדים, נמנע צה"ל מלשנות את ההוראות במשך שנים ארוכות. עובדה זו מצביעה על זלזול מחפיר בחייהם של פלסטינים.

למרות חומרתם של המקרים בהם ירו חיילים על פלסטינים במהלך עוצר, צה"ל כמעט שאינו טורח לחקור מקרים אלה. רק במקרה אחד, כאשר חיילים ירו לעבר אזרחים ישראלים, הזדרז צה"ל לחקור את המקרה אך גם אז הסתפק הצבא בנקיטת צעדים משמעתיים בלבד נגד החיילים. בשני מקרים אחרים בהם נהרגו פלסטינים עדיין נמשכת החקירה, למרות הזמן הרב שחלף מאז האירוע ובשאר המקרים לא נפתחה כלל חקירה.

להלן כמה דוגמאות לתוצאותיה הקטלניות של מדיניות זו.

---

18. מכתב לבצלם מסרן אנריאטה לוי, ראש מדור סיוע, דובר צה"ל, מיום 29.7.02.

19. ר' בצלם, *פתיחה באש על–ידי כוחות הביטחון בשטחים*, יולי 1990; בצלם, *אצבע קלה–ידי בלתי מוצדק והוראות פתיחה באש במהלך אינתיפאדת אל–אקצא*, מאי 2002.

ירי אש חיה

ג'נין, 21.6.02 - הריגתם של ארבעה פלסטינים

ב-21.6.02 יצאו פלסטינים רבים מביתם בג'נין לאחר שסברו שהעוצר הוסר והגיעו אל השוק על מנת להצטייד במזון. טנק שהיה בקרבת מקום נע לעברם וירה שני פגזים וקליעים. מהאש נהרגו ארבעה פלסטינים, בהם שלושה ילדים, ופלסטינים נוספים נפצעו. בהודעת דובר צה"ל נמסר כי "מתחקור ראשוני עולה כי הכוח שגה באופן בו פעל. צה"ל ממשיך לתחקר את פרטי האירוע".[20] אביה של סוג'וד, שהגיע לשוק עם ילדיו לאחר שסבר שהעוצר הוסר, ואף בירר זאת טלפונית עם חברו הגר במרכז העיר, סיפר בעדותו לבצלם על נסיבות מותה של בתו.

עדותו של אחמד תורכי אחמד שווהאנה, בן 37, נשוי ואב לחמישה ילדים, בעל חנות, תושב ג'נין: [21]

בתי, סוג'וד, ביקשה ממני לעבור דרך מרכז השוק, ליד החנות של אבו א-דום שהופגזה. התקרבנו לכיכר העיר. במקום היו באסטות למכירת ירקות. ירדתי לקנות לחם ותפוחי אדמה והילדים נשארו ברכב. לאחר מכן הלכתי לחנות אחרת וקניתי ביצים, לבנה ונקניקיות.

בסביבות השעה 12:00 שמעתי לפתע קול של ירי אינטנסיבי. האזרחים התחילו לברוח לכל עבר ואני ניגשתי מיד לרכבי. הכנסתי את ילדיי שהיו ליד הרכב פנימה ונסעתי לכיוון רחוב אבו בכר. נכנסתי לרחוב וראיתי אזרחים וכלי רכב אחרים. לאחר מכן נסעתי מערבה למרחק של כעשרים מטרים ושמעתי שוב קולות של ירי. לפתע הילדים התחילו לצעוק. הסתכלתי אחורה וראיתי טנק עומד בכניסה לרחוב אבו בכר, במרחק של 120-150 מטרים מאתנו.

ראיתי שבני נאיל נפצע ודם ניגר מגופו. לא עצרתי והמשכתי לנסוע כדי להתרחק מטווח הירי. כשיצאתי מאזור השוק עצרתי בצד כדי לבדוק מה מצבו של נאיל. ניסיתי להרחיק את סוג'וד מנאיל ולכן הרמתי אותה ולתדהמתי גיליתי שהיא ללא רוח חיים. התחלתי לצעוק ונסעתי מיד לכיוון בית החולים אל-ר'אזי. כשהגעתי לשם, הרופאים קבעו את מותה.

בני נאיל נפצע בברך הימנית ובמותן השמאלית. בנוסף, רסיס חדר לגבו, סמוך לעמוד השדרה. גם שד'א נפצעה. רסיס פגע בברכה הימנית. כמו כן, ידידי, חסן עלי אבו זיד, שהצטרף אלינו, נפצע מכדור מתחת לכתפו, דבר שגרם לפגיעה במעיו. הוא הועבר לבית החולים רמב"ם ושם הוא נותח. ידוע לי שמצבו קשה.

ב-11.08.02 נכנסה לטול-כרם מונית ישראלית, באישור של צה"ל. באותה שעה היתה העיר נתונה בעוצר. חייל שהוצב באחת העמדות בעיר ירה על המונית. איש לא נפגע אך למונית נגרם נזק. בתגובה לאירוע מסר דובר צה"ל כי "בצה"ל רואים בחומרה את האירוע, אשר יתוחקר ובמידת הצורך יינקטו צעדים משמעתיים כנגד המעורבים בו". במונית נסעו כתב עיתון "הארץ" גדעון לוי, צלם העיתון מיקי קרצמן ועובד השטח של עמותת רופאים לזכויות אדם, סלאח חאג' יחיא. צה"ל מיהר לערוך תחקיר של האירוע ומפקד הגזרה הורה "לשפוט את הקצין והחייל האחראים לכשלים". בשתי ההודעות שיצאו מטעמו טרח דובר צה"ל להביע צער בפני הכתב על האירוע. שר הביטחון אף התקשר בעצמו לגדעון לוי וציין בפניו שהוא "רואה את האירוע בחומרה".

ירי במפירי עוצר אינו דבר חריג בשטחים וכשאין נפגעים, מקרים אלה אף אינם מדווחים בכלי התקשורת. צה"ל אף לא טרח לחקור כמה מהמקרים בהם נהרגו פלסטינים כתוצאה ממדיניות זו, כולל מקרים בהם הנפגעים היו ילדים. לפיכך, קשה להשתחרר מהרושם שהמאמץ החריג של צה"ל לחקור את האירוע ולהתנצל נובע אך ורק מהעובדה שהירי כוון לעבר אזרחים ישראלים ולא לעבר פלסטינים.

שכם, 10.8.02 - הריגתו של אחמד אל-קורייני

עדותו של אחמד דיב אחמד סמאענה, בן 23, רווק, טכנאי חשמל, תושב שכם:[22]

אני עובד כטכנאי חשמל במכבי האש בשכם. בעת העוצר, אנחנו לא יוצאים לשטח עד שהמנהל שלנו, יוסף אל-ג'אבי, או האחראי על תנועת העובדים, נאסר אבו ר'זאלה, דואגים לתיאום בין המת"ק הישראלי והפלסטיני.

ביום שבת, 10.8.02, יצאתי מהתחנה יחד עם הנהג תאופיק אל-אשקר כדי לתקן את התקלות שנוצרו ברחוב א-רהבאת ובצומת זמראת שבדרום העיר שכם. לאחר מכן, נסענו לכיוון חברת החשמל, שנמצאת מזרחית לשכם. באמצע הדרך, הכבאית שלנו התקלקלה ולכן החלפנו אותה ברכב מסחרי מתוצרת ניסן. מעל לרכב מותקן מנוף שמשמש

20. הודעת דובר צה"ל מיום 21.6.02. להודעות דובר צה"ל ר' www.idf.il.
21. העדות נגבתה על-ידי עאטף אבו רוב ב-11.8.02.
22. העדות נגבתה על-ידי עלי דראר'מה ב-11.8.02.

לתיקון תקלות במקומות גבוהים. בקדמת הרכב מוצבת נורת הבהוב. בחברת החשמל הצטרף אלינו נהג נוסף, אחמד ג'יהאד עבד א-רחמן אל-קוריני, שאמור היה להחליף את תאופיק שסיים את המשמרת שלו. תאופיק ביקש מאתנו להסיע אותו לביתו. יצאנו מחברת החשמל לכיוון מרכז העיר. ביציאה מחברת החשמל, ראיתי חיילים ישראלים עוצרים רכב פרטי לבן ועורכים בו חיפוש. לפי ההוראות שאנחנו מקבלים, אם אנחנו רואים חיילים ישראלים, עלינו להאט את המהירות. באופן כללי הנחו אותנו להתרחק מהרחובות בהם נמצאים החיילים כדי שהם לא יעכבו אותנו. המשכנו לנסוע והסענו את תאופיק עד לביתו, שנמצא באחת הפינות של רחוב פייסל.

אחר כך חזרנו לכביש הראשי, עברנו את בית המלון קריסטל ולאחר מכן ראינו חיילים ישראלים עוצרים אמבולנס של בית החולים רפידיה. לפני שהגענו אליהם עקף אותנו אמבולנס של השירותים הרפואיים הפלסטיניים. ראיתי ארבעה חיילים ישראלים. שניים מהם ערכו חיפוש בתוך האמבולנס הראשון והשניים האחרים עמדו בצדי הכביש. החייל שעמד בצד שמאל סימן לנו שנחזור אחורה וחזרנו שני מטרים אחורה. אז אותו חייל סימן לנו שנתקדם וירה ירייה אחת באוויר. התקדמנו לאט מאוד. האמבולנס של השירותים הרפואיים היה כשבעה מטרים לפנינו והחיילים היו במרחק של כ-25 מטרים. החייל שעמד בצד שמאל כיוון את הנשק שלו לעברנו, סימן לנו ביד ימין שנתקדם ואז ירה עוד שתי יריות. אחד הקליעים חדר דרך השמשה הקדמית של הרכב שלנו ופגע בראשו של אחמד. הירייה השנייה פגעה בנורת ההבהוב שעל גג הרכב.

השעה הייתה בערך 15:50. בהתחלה לא הבנתי מה קרה. הסתכלתי על אחמד וראיתי שהחלק השמאלי של ראשו חסר. הכדור שהחייל ירה התפוצץ בראשו. התחלתי לצעוק בזמן שהרכב המשיך לנסוע. לא ידעתי איך לעצור אותו. הרכב התנגש בחלק האחורי של האמבולנס של השירותים הרפואיים. התחלתי לקרוא לאנשי הצוות הרפואי שיעזרו לאחמד. החובשים ניסו להתקרב אלינו אבל החייל מנע זאת מהם. הוא דחף את אחד החובשים אחורה. המשכתי לצעוק ואז אחד המפקדים הישראלים ירד מהג'יפ שעמד ממול. כשהמפקד ראה את אחמד הוא דרש מהחובשים הפלסטינים לפנותו מהמקום. ראיתי שהמפקד נזף בחייל שירה. שאלתי את המפקד בעברית אם הוא המפקד והוא ענה לי בחיוב כשפניו מוטות כלפי מטה. הוא נראה מופתע מהעובדה שהחייל שלו הרג את אחמד ללא כל סיבה מוצדקת. לאחר מכן ראיתי את החייל שירה לעברנו והרג את אחמד מדבר עם המפקד. החייל כיוון את נשקו כלפי מעלה והסביר שהוא ירה באוויר בלבד.

אחר כך החיילים עלו לרכב משוריין ולג'יפ צבאי, שמספרו 610799, ועזבו את המקום. אחמד הועבר לבית החולים אל-איתיחאד שנמצא קרוב למקום האירוע. לאחר מכן, נודע לי שהוא נפטר. אישתו של אחמד נפטרה לפני שנה וחצי ויש לו שבעה ילדים, הגדול בן עשרים והקטן בן חמש. אין להם דודים שיכולים לטפל בהם.

בתגובה לאירוע מסר דובר צה"ל כי "הכוח קרא לנהג המשאית לעצור וביצע נוהל מעצר חשוד. נהג המשאית לא נענה לקריאת הכוח, החיילים פתחו באש וכתוצאה מהירי נהרג נהג המשאית". בהמשך ההודעה נמסר שברשות הנהג היה אישור מיוחד של צה"ל לנוע גם בשעות העוצר ו"על רקע זה פתח צה"ל בתחקיר האירוע... צה"ל מביע צער על האירוע".[23]

בצלם פנה לתובעת הצבאית הראשית בדרישה לפתוח בחקירת מצ"ח של האירוע.[24] בתשובת הפרקליטות נמסרה גירסה שונה מזו של דובר צה"ל. לפי תשובה זו, במהלך פטרול של חיילי צה"ל, שנועד לאכוף את העוצר במרכז העיר שכם, הבחינו החיילים ברכב מסחרי אשר התקרב אליהם ונעצר בפתאומיות, במרחק של כ-150 מטרים, "באופן המעורר חשד". החיילים סברו כי הרכב, אשר לא זוהה כרכב עירייה כיוון שלא הייתה מונחת עליו נורה כתומה מהבהבת, מנסה לחמוק מן הכוח ולכן ביצעו שתי יריות לאוויר על מנת להזהיר את הרכב. כיוון שהרכב "עמד בקצה עלייה מתונה" אחד הכדורים שנורה "בצורה שטוחה יחסית חדר את שמשת הרכב וייתכן שגרם למותו של הנהג". לנוכח דברים אלה קבעה התובעת הצבאית הראשית כי פעולת הכוח "לא חרגה ממתחם הסבירות המצופה מפעילות כוח צבאי באיזור ובתנאים אשר פעל".[25]

עם זאת, בניגוד לקביעת התובעת הצבאית הראשית, ברשות בצלם קלטת וידאו שצולמה מיד לאחר האירוע על-ידי צלם של סוכנות הידיעות AP, בה ניתן לראות בבירור כי על הרכב שנורה היתה נורה כתומה מהבהבת. הטענה כי החיילים חשדו שהנהג מנסה לחמוק מהם לאחר שהוא עצר "באופן מעורר חשד" אינה הגיונית. לנוכח דברים אלה, מתברר שחקירת צה"ל , לפחות במקרה הזה, היתה לא רצינית ולא מעמיקה. ממילא נובע שהמסקנה אליה הגיעה התובעת הצבאית הראשית כי החיילים פעלו כשורה, למרות שכדור שנורה לאוויר לצורך אזהרה גרם למותו של אדם, היתה נמהרת וחמורה במיוחד.

23. הודעת דובר צה"ל מיום 10.8.02.
24. מכתב מבצלם לתובעת הצבאית הראשית, אל"מ עינת רון, מיום 13.8.02
25. מכתב לבצלם מהתובעת הצבאית הראשית, אל"מ עינת רון, מיום 10.9.02.

רכב עיריית שכם בו נהרג אחמד אל קורייני מאש חיילי צה"ל

צילום: עבד אל–רחים אל–קוסיני

ג'נין, 24.7.02 - פציעתו של עלאם ר'אנם

עדותו של עלאם סמיר עלי ר'אנם, בן 19, רווק, פועל, תושב ג'נין[26]

ביום רביעי, 24.7.02, יצאתי מביתנו שנמצא בכניסה הדרומית של ג'נין, ליד העירייה, וניגשתי לכיוון השוק. לא היו לי סידורים כלשהם, סתם רציתי לצאת מהבית. בדרך כלל אני יושב עם קבוצת בחורים באזור כיכר העיר, שם נמצאים רוב בתי הקפה. הכיכר נמצאת במרחק של יותר מקילומטר אחד מצפון לביתנו. השעה הייתה בסביבות 15:00 כשאני וחברי, מוחמד נסרי, הלכנו להסתובב ברחובות העיר ללא מטרה מסוימת. בסביבות השעה 16:00, שמענו את האנשים ברחוב מודיעים שכוחות הצבא נכנסים לתוך העיר למרות שהעוצר הוסר באותו יום. לפתע שמענו קול של ירי בקצה הצפוני של העיר. האזרחים התחילו לברוח, החנויות נסגרו ונהגים נסעו במהירות מהמקום. אני ומוחמד הסתכלנו לעבר האנשים והיינו מופתעים.

זמן קצר לאחר השעה 16:00 שמענו קולות של טנקים מתקרבים לאזור הכיכר, שבה נשארו מספר קטן של צעירים וילדים. הילדים, בגילאים שמונה עד 15, התכוונו להתעמת עם החיילים. אני לא השתתפתי ביידוי אבנים לעבר החיילים. כוחות הצבא, שכללו טנק, נגמ"ש ושני ג'יפים, המשיכו את תנועתם לכיוון הכיכר תוך כדי שהם יורים. אחד החיילים הכריז על עוצר ברמקול ואמר: "תושבי ג'נין, הוטל עליכם עוצר, כל מי שיפר אותו ייענש". אני ומוחמד נכנסנו לכניסה של המשרד של לשכת הסעד, שנמצא דרומית-מזרחית לכיכר, במרחק של 15-25 מטרים. שם עמדנו וראינו שמונה צעירים במקום. כעבור כחמש דקות, נמאס לי מההמתנה והחלטתי להציץ לעבר החיילים. אחד החיילים בחלק האחורי של הג'יפ ראה אותי וירה כמה יריות לעברנו. אחד הקליעים פגע באצבעות של מוחמד, בעוד שקליע אחר פגע בצד הימני של מותני.

נפלתי על הרצפה והירי נמשך. הצעירים שהיו בקרבת המקום הרימו אותי וסחבו אותי בסמטאות העיר העתיקה עד שפגשנו אמבולנס שהעביר אותי לבית החולים א-ראזי. אושפזתי למשך יום אחד ולאחר מכן הועברתי לבית החולים אל-מקאסד בירושלים, שם אושפזתי למשך 16 ימים. כיום אני עדיין מרותק למיטה כי אני עדיין סובל מכאבים בגין הפציעה.

26. העדות נגבתה על–ידי עאטף אבו רוב ב–11.8.02.

שכם, 22.9.02 - הריגתו של בהא אל-בחבש

עדותה של אווה ישייביץ', אזרחית בריטניה, חברה ב-International Solidarity Movement[27]

ביום ראשון, 22.9.02, בסביבות 12:00, הלכתי עם עוד ארבעה אזרחים זרים וילד פלסטיני כבן 13 בשם בהא בשכם. בהא נהג ללוות את חברי ה-International Solidarity Movement בעיר שכם. העיר הייתה בעוצר. יצאנו ממשרדי ה-UPMRC לכיוון העיר העתיקה. במקום היו טנקים וכלי רכב משוריינים וילדים שזרקו עליהם אבנים. אנחנו היינו במרחק של כעשרה מטרים מהילדים. הטנקים ירו כמה יריות לעבר הילדים שהיו במרחק של כ-15 מטרים מהם, אבל לא קרה כלום. הטנקים החלו לנוע לכיוון העיר העתיקה והילדים הלכו אחריהם לזרוק אבנים.

החלטנו לעקוב אחרי תנועות הטנקים ונכנסו לקצה העיר העתיקה. הטנק היה על דרך שמשקיפה על העיר ואנחנו התקרבנו לתחתית אותה דרך. עלינו במדרגות כדי להשקיף על הטנק ועל כלי רכב משוריין שהיה באזור מבלי שהם או הילדים שעדיין יידו אבנים לעבר הטנק יראו אותנו. כשהגענו למעלה, הטנק כבר עזב את המקום והמצב היה רגוע. ישבנו בצד הדרך להחליט מה לעשות ולאחר מכן התחלנו ללכת חזרה לעבר משרדי ה-UPMRC. שמענו טנק וכלי רכב משוריין מתקרבים.

היינו ליד חנות סגורה והסתדרנו בשורה כשאני בראשה ובהא מאחור. הטנק הגיע לרחוב ובמרחק מה מאתנו פנה שמאלה. מאחוריו הגיע כלי רכב משוריין ונעצר. לא הייתה זריקת אבנים במקום. ראיתי חייל על הרכב המשוריין אוחז ברובה ומכוון אותו לעבר הקבוצה. ירייה אחת נורתה מכיוון המשוריין. הרגשתי את הכדור חולף ממש קרוב אליי. כולם הסתובבו והסתכלו לאחור. בהא שכב בפתח החנות. דם זרם מחזהו. גבר פלסטיני הגיע וניסה להחיות אותו ותושבים רבים התקהלו במקום. דם זרם מפיו, אפו ואוזניו של בהא. התקשרתי לאמבולנס שהגיע ופינה אותו. אני חושבת שהוא מת במקום. המשוריין התקרב מעט ואז נסוג במורד הדרך.

ירי רימוני גז

בעיר חברון ירו חיילי צה"ל רימוני גז על מפרי עוצר. התינוקת ר'ראם מנאע, בת 14 חודשים, שהיתה במקום עם סבתה, מתה כתוצאה משאיפת גז וסבתה נפצעה מפגיעה ישירה של רימון גז בראשה. במקרה אחר נפצע הילד סארי אל-אשהב, בן 12, מחברון, גם הוא מפגיעה ישירה של רימון גז. ברמאללה חיילים ירו במכוון רימוני גז לתוך בית בזמן עוצר ובמקרה אחר עצרו החיילים אזרח שנסע במכוניתו בשעות העוצר. הם סגרו אותו במכוניתו והטילו לתוכה רימון גז כשהוא כלוא בתוך המכונית כחצי דקה. כתוצאה מכך נזקקו יושבי הבית והנהג לטיפול רפואי כתוצאה משאיפת גז.

המקרים של רמאללה חמורים ביותר כיוון שמדובר בשימוש מכוון ברימוני גז לצורכי ענישה. בצלם פנה לתובעת הצבאית הראשית בדרישה לפתוח בחקירת מצ"ח לגבי מקרה הטלת הרימון לתוך רכב אך טרם נענה.[28]

חברון, 26.9.02 - הריגתה של ר'ראם מנאע

עדותה של עליא מוחמד מוסלם אלורידאת, בת 43, נשואה ואם ל-13 ילדים, תושבת דאהרייה שבמחוז חברון[29]

ביום 26.9.02, בסביבות השעה 08:00 בבוקר, יצאתי מביתי שבדאהרייה ונסעתי לכיוון חברון. יחד אתי הייתה כלתו של אחי, ח'יתאם מחמוד עבד אל-עזיז בת ה-19. לח'יתאם היה תור לרופא באותו יום. לקחתי איתי את הנכדה שלי, ר'ראם מוחמד איבראהים מנאע, בת 14 חודשים. אמה של ר'ראם ילדה לפני חמישים יום ולכן לקחתי את הנכדה כדי להקל עליה. ר'ראם הייתה בריאה ולא סבלה מכל מחלה שהיא. אמה הניקה אותה לפני שיצאנו.

בסביבות השעה 09:00 בבוקר הגענו לבאב א-זאוויה בחברון. כשרציתי לרדת מהמונית, ראיתי אזרחים בורחים מהמקום. הערכתי כי הצבא נמצא במקום ושחיילים רודפים אחרי האזרחים. פתאום, שניות ספורות לאחר שירדתי מהמונית, הרגשתי כי חפץ פוגע בחלק האחורי של ראשי ועשן עלה מסביבי והתפזר באוויר. עייניי, גרוני ואפי התחילו לשרוף לי ולא ידעתי מה קרה. בידי הימנית אחזתי את הילדה ובידי השמאלית התחלתי למשש את החלק האחורי של ראשי. בהתחלה חשבתי כי נפגעתי מכדור וצעקתי שנוריתי. כמה צעירים שהיו בקרבת המקום לקחו ממני את הילדה ומצאתי את עצמי בתוך חנות עופות שנכנסו אליה לאחר הירי.

בחנות העופות הבנתי כי פגע בי רימון גז ולא כדור. ראיתי את הצעירים מנסים להציל את חייה של הילדה ששכבה על הארץ. הם ניסו להנשים אותה ובאותו רגע הערכתי כי מצבה קשה. כעבור דקות ספורות הגיע אמבולנס למקום

27. העדות נגבתה בטלפון על-ידי מאיה ג'ונסטון ב-23.9.02.
28. מכתב מבצלם לתובעת הצבאית הראשית מיום 13.8.02
29. העדות נגבתה על-ידי מוסא אבו השהש ב-30.9.02.

ופינה אותי, את הילדה ועוד בחור כבן עשרים לבית החולים עאליה. הצעיר התלונן מכאבים עקב שאיפת הגז.

הוכנסתי לחדר המיון יחד עם הילדה וקיבלתי את הטיפול הדרוש. כעבור כ-15 דקות, כשהתעשתתי, נודע לי כי הילדה נפטרה. נודע לי מעשרות אזרחים שהתקהלו בבית החולים כי הילדה הקיאה לפני שנפטרה והתחלתי לבכות והרגשתי חרטה שלקחתי אותה אתי באותו יום.

מאוחר יותר, אמבולנס של ההגנה האזרחית העביר אותי ואת הילדה לעיירה דאהרייה, היכן שהילדה הובאה למנוחות בבית העלמין של העיירה. הילדה ר׳ראם היא השלישית באחיותה, הגדולה בת ארבע וחצי. אביה, בני, מובטל ללא עבודה.

רמאללה, 31.7.02

עדותו של אשרף עאדל אחמד מסאלחה, בן 25, נשוי, מהנדס, תושב רמאללה[30]

מאז 24.6.02, כשכוחות צה״ל פלשו לרמאללה ולאל-בירה, מוטל עוצר בעיר. כל כמה ימים, הצבא מסיר את העוצר לכמה שעות. בגלל המצב הזה החלטתי לדחות את מסיבת החתונה שלי, שהייתה אמורה להתקיים בתחילת הקיץ, עד שהמצב יירגע. כשהמצב נמשך, החלטנו אני וארוסתי לערוך בכל זאת את החתונה ב-2.8.02, במהלך השעות הספורות שבהן העוצר מוסר.

ההכנות לחתונה נערכו במשך שבוע. ביום רביעי, 31.7.02, אחר הצהריים חילקתי את ההזמנות לחתונה ברחבי העיר, בזמן שהסירו את העוצר. העוצר הוסר רק עד השעה 18:00 אבל לא הספקתי לחלק את כל ההזמנות והמשכתי לחלק אותן עד השעה 19:30.

לאחר מכן החלטתי לחזור הביתה ונסעתי במכונית המרצדס של משפחתי. כשהגעתי לסוכנות אבו לבן להשכרת רכב, שנמצאת ברחוב עין מיסבאח, ראיתי נגמ״ש בצומת במרחק של כמאה מטרים ממני. המשכתי בדרכי תוך שאני מהבהב באורות עד שהגעתי למרחק של כשלושים מטרים מהנגמ״ש. שם עצרתי עצירה מוחלטת. נשארתי ברכב והיבהבתי שוב באורות כדי לסמן לחיילים שאני רואה אותם ושלא יירו בי. הנגמ״ש התחיל לנסוע לכיוון שלי ועצר מול המכונית שלי. ראיתי שלושה חיילים יוצאים מהפתח העליון של הנגמ״ש ומכוונים את כלי נשקם לעברי. אחד מהם צעק לעברי בעברית אך לא הבנתי אותו. ציפיתי שישאל לאן אני נוסע ולכן הוצאתי את ראשי מהחלון הצדדי ועניתי בעברית: ״לבית״. אחד מהם דיבר במכשיר הקשר שלהם כשאני המתנתי בתוך הרכב.

כעבור שתי דקות, ג׳יפ צבאי הגיע למקום ועצר ליד הנגמ״ש. אחד החיילים שהיה בג׳יפ דיבר אתי בערבית דרך הרמקול והורה לי לרדת מהרכב. יצאתי מהרכב והוא הורה לי להשאיר את הדלת פתוחה. עשיתי כפי שהוא אמר לי ונעמדתי ליד הרכב. לאחר מכן, ארבעה חיילים ירדו מהג׳יפ, אני לא זוכר איך הם נראו בדיוק. הם היו רזים, גבוהים ונראו כבני 22-25 וחבשו קסדות. ארבעתם התקרבו אליי כשהם מכוונים עלי את כלי נשקם. הם לא דיברו אתי ולא ביקשו ממני תעודת זהות או כל דבר אחר. אחר כך אחד מהם הורה לי לסגור את חלון הדלת של הנהג וכך עשיתי. ראיתי את החיילים מנסים לפתוח את הדלת האחורית אבל הם לא הצליחו. הם הורו לי לפתוח אותה ושוב עשיתי כדבריהם.

אחד מהם הביט אל תוך הרכב במהירות והורה לי להיכנס למושב האחורי ולסגור את החלונות ואת הדלתות. בזמן שישבתי במושב האחורי בצד הימני, החייל נעל את הצד השמאלי, פתח את הדלת של הנהג וזרק רימון גז על המושב הקדמי שליד מושב הנהג ואחר כך סגר את הדלת. הוא נשען על הדלת האחורית כדי למנוע ממני לצאת החוצה. הגז התפשט בתוך הרכב והתחלתי להרגיש בחילה. לא יכולתי לנשום, הרגשתי שאני נחנק ודמעות החלו לנזול מעיניי. התחלתי לצעוק ולקרוא לעזרה וביקשתי שיתנו לי לצאת. התחלתי גם לדחוף את הדלת כדי לנסות ולצאת בכוח אך לא הצלחתי. אחרי שלושים שניות בערך, החייל התרחק מהדלת והצלחתי לצאת. הרגשתי בחילה ולא יכולתי לפקוח את עיניי. החיילים עזבו בשלב זה את המקום יחד עם הנגמ״ש.

כשהחיילים התרחקו, התושבים המתגוררים בקרבת המקום מיהרו לעברי. הם ניסו לתת לי טיפול ראשוני באמצעות הרחת בצל ושתיית מים. אחר כך הם הכניסו אותי לאחד הבתים הסמוכים, שאת בעליו אני לא מכיר, ושם נשארתי כרבע שעה עד שמצבי השתפר קצת. לאחר מכן חזרתי לרכבי כדי לחזור הביתה כי לא רציתי להישאר מחוץ לבית בעת העוצר. נסעתי ברכב, שעדיין היה בו ריח של גז מדמיע. לאחר נסיעה של כשלושים מטרים עצרתי כי הרגשתי שאני נחנק. ניגשתי לתושבים שגרים בסמוך למקום וגם הם השקו אותי מים ונתנו לי להריח בושם ובצל. שהיתי שם עוד רבע שעה ולאחריה המשכתי את נסיעתי. לאחר כ-500 מטרים נאלצתי לעצור שוב כי חשתי ברע ולא יכולתי להמשיך ולנסוע. עצרתי ליד באר מים שבשכונת עין מיסבאח וניגשתי לקבוצת בחורים שישבו

30. העדות נגבתה על-ידי איאד חדאד ב-7.8.02.

במקום. גם הם נתנו לי להריח בצל ובושם. ישבתי אתם כעשרים דקות ואז עבר במקום במקרה אמבולנס. עצרנו אותו והסברתי לפרמדיק מה קרה לי. הוא נתן לי תרופות כדי להקל על השפעת הגז המדמיע. לאחר מכן, עליתי לרכב בחזרה והצלחתי להגיע הביתה, כשאני עדיין סובל מבחילה ומצריבה בעיניים.

מסיבת החתונה התקיימה לבסוף ביום ראשון, 4.8.02, במהלך הסרת העוצר כי הצבא לא הסיר את העוצר ביום שתכננו.

רמאללה, 31.7.02

עדותו של ח'מיס יוסף עיד אבו עאדי, בן 40, נשוי ואב לארבעה ילדים, נהג, תושב רמאללה:[31]

מאז הפלישה הישראלית האחרונה לעיר רמאללה, שהחלה בתאריך 24.6.02, כבר התרגלנו להישאר בתוך הבית. פחות כלי רכב ישראליים עוברים בשכונה שלנו, ובמקרים שבהם ניידות ישראליות עוברות במקום אנחנו מתחבאים בתוך בתינו. לפעמים, החיילים שבניידות יורים באוויר וזורקים רימוני גז, בזמן שאזרחים נמצאים מחוץ לבתיהם או בזמן שילדים משחקים ברחובות. אני לא זוכר שמקרים כאלה התרחשו בשכונה שבה אני מתגורר אלא בשכונות הסמוכות.

ביום רביעי, 31.7.02, בסביבות השעה 20:00, ישבתי כהרגלי יחד עם בני משפחתי על המדרגות החיצוניות של הבית, שמובילות לרחוב. אתי ישבו אבי, יוסף אבו עאדי בן ה-79, אישתי, כרימה ג'מיל אל-כיסואני בת ה-42, ילדיי: יוסף בן ה-18, אחמד בן ה-11, מוחמד בן ה-13, אחותי, עודה אבו עאדלה, בת ה-24 ואחיינה בן השלוש של אישתי. כמו כן, ישבה אתנו שכנתנו נעימה דרר'אם ג'רייס בת השמונים. בעת שישבנו על המדרגות, הילדים שיחקו כדורגל על הכביש הסמוך לבית. זו הייתה שעת עוצר ובאותו רגע משאית של חיילים וג'יפ צבאי עברו ברחוב. לפתע שמעתי קול של שלוש יריות. אני חושב שהן נורו לאוויר כדי להפחיד את הילדים שמשחקים ברחוב. כל בני המשפחה ברחו בעקבות כך לתוך הבית.

לאחר מכן, הסתכלתי מבעד לחלון וראיתי את משאית החיילים עוצרת במרחק של כשלושים מטרים מהבית. הג'יפ הצבאי לעומת זאת הסתובב ועצר מול הבית. חייל אחד ירד ממנו וזרק שני רימוני גז אל המרפסת של הבית. המרפסת מחוברת לכל חדרי הבית שדלתותיהן היו פתוחות. ענן של גז התפזר בבית והתחלנו להריח ריח של גז מדמיע. אני דאגתי לאבי שסובל מאסטמה, לשכנה שסובלת ממחלות כרוניות ולילדים הקטנים. לכן, סיכנתי את חיי כשאחזתי באחד הרימונים וזרקתי אותו בחזרה לרחוב. כתוצאה מכך ידי נכוותה ושאפתי כמות גדולה של גז ולא יכולתי לפתוח את עיניי. לא הצלחתי לזרוק את הרימון השני וברחתי אל מחוץ לבית כדי לנשום אוויר נקי. ברחוב הרגשתי בחילה, הידיים והרגליים התחילו לגרד לי ופניי התנפחו.

כשיצאתי לרחוב לא ראיתי את החיילים, שעזבו את המקום מיד. התחלתי לצעוק ולקרוא לעזרה. לשמע הצעקות הגיעו כמה שכנים ועזרו לי לפנות את הבית מדייריו. הם נתנו לנו להריח בצל ובושם. אבי, הילד אמג'ד והשכנה שלנו נעימה התעלפו כשהוצאנו אותם מהבית. האחרים נחנקו משאיפת הגז, עיניהם צרבו וגרד להם העור. כעבור כרבע שעה, הגיע למקום אמבולנס שהעביר את אבי לבית החולים כי מצבו היה קשה.

נשארנו בבית השכנים ואני הרגשתי שידיי ורגליי נרדמות ולא יכולתי לעמוד. ניסיתי ללכת אך לא הצלחתי. כעבור כעשר דקות נוספות, אמבולנס נוסף הגיע למקום והעביר את שלושת ילדיי, את אישתי, את השכנה, את הילד אמג'ד ואת אחי לבית החולים. מצבם היה גרוע מאד וחלק מהם אף התעלפו. באשר לי, כיוון שלא היה מקום באמבולנס וכיוון שמצבי היה יותר טוב בהשוואה למצבם של האחרים, חיכיתי לבואו של האמבולנס השלישי, שהעביר אותי לבית החולים א-שייח' זאייד ברמאללה.

בסביבות השעה 21:30, הגעתי לבית החולים ושם נפגשתי עם שאר בני המשפחה. נודע לי מהם ששכנתנו נעימה הופנתה לבית החולים רמאללה. כשהגעתי לבית החולים, הוכנסתי לחדר המיון והצמידו לי מכשיר חמצן להנשמה, שמו לי אינפוזיה ועשו לי בדיקות כלליות וצילומי רנטגן. לאחר הבדיקות התברר שרמת הסוכר בדמי עלתה ל-560, שזו רמה גבוהה ומסוכנת מאד. קיבלתי את הטיפול הדרוש ועד חצות מצבי השתפר. אבי טופל בחדר לטיפול נמרץ במשך יותר משעתיים עד שהכרתו חזרה אליו. אמג'ד התעורר לאחר שקיבל טיפול וכל בני המשפחה שוחררו לאחר השעה 22:00. אני, אבי ובני יוסף אושפזנו עד השעה 01:00 אחר חצות.

לאחר ששוחררנו מבית החולים, הלכנו לבית אחד מקרובי משפחתנו כי מביתנו עדיין נדף ריח של גז וכל מי שנכנס אליו הרגיש בחילה וגירוד בעור. מאוחר יותר נודע לי ששכנתנו, נעימה, אושפזה בבית החולים יומיים וכשהיא שוחררה, היא נסעה לבית ילדיה. עד היום היא עוד לא חזרה לביתה. היא מתגוררת לבדה ופוחדת לחזור שמא יקרה לה שוב משהו.

31. העדות נגבתה על–ידי איאד חדאד ב–7.8.02.

למחרת, חזרנו אני ואישתי לביתנו. ריח הגז פחת וראינו אבקה לבנה על חלק מהרהיטים. הוצאנו את רימון הגז ושטפנו את הרצפה והקירות. אנשי ההגנה האזרחית הפלסטינית הגיעו לביתנו וריססו חומר מיוחד נגד ריח של גז מדמיע. הם הורו לנו לא ללון בתוך הבית במשך מספר ימים. חזרנו לביתנו רק לאחר שלושה ימים כשריח הגז כבר נעלם.

חברון, 16.7.02

עדותו של הישאם ראתב מוחמד אל אשהב ,בן 43, נשוי ואב לחמישה ילדים, נהג מונית, תושב חברון:[32]

ביום שלישי, 16.7.02, בשעות הצהרים, קיבלנו ידיעות סותרות לגבי העוצר שהוטל כמה ימים קודם לכן. בסביבות השעה 12:00 בצהרים, ישבתי עם בני משפחתי מול ביתי בקצה הרחוב. כמה אזרחים וילדים הסתובבו באותו יום ברחוב. לפתע, כמה ג׳יפים צבאיים, שישה או שבעה, עברו ברחוב. הם הגיעו מכיוון דרום. החיילים שהיו בג׳יפים לא העירו דבר לגבי נוכחות האזרחים ברחוב, דבר שעודד אותנו להישאר בחוץ ועודד את הילדים לצאת החוצה ולשחק.

לאחר מכן ניגשנו, אני וקרובי משפחתי, למסגד הקרוב כדי להתפלל ובשעה 13:00 חזרנו לשבת בקצה הרחוב. חלק מהילדים עדיין שיחקו ברחוב. ביניהם היו בני, עבד אל-כרים בן ה-11, בנו של אחי, סארי והילד מוסטפא אל-אשהב בן ה-14.

בשעה 13:30 בערך, עדיין ישבנו בחוץ ושתינו כוס קפה. ג׳יפ של משמר הגבול הגיע מכיוון דרום. הוא נסע באיטיות כשהדלת האחורית שלו פתוחה. אחד מאנשי משמר הגבול שהיו בג׳יפ הוציא את הנשק שלו דרך הדלת. השוטרים שהיו בג׳יפ הכריזו פעם אחת על עוצר. הג׳יפ היה במרחק של כ-15 מטרים מאתנו. הופתענו מההכרזה על העוצר ולפני שהספקנו להיכנס לבתים השוטר שהיה בג׳יפ ירה עלינו רימון גז. הרימון התפוצץ בין רגלינו והגז התחיל להתפשט במקום. הרגשתי מחנק והעיניים שלי צרבו. כתוצאה מכך כולנו התבלבלנו ונכנסנו לביתי, שהיה הכי קרוב למקום שבו ישבנו.

בנו של אחי, סארי, שעמד בזמן הירי ליד מונית שחנתה ברחוב, הוכנס לביתי כשהוא מדמם מאפו. נודע לי שרימון הגז פגע תחילה במונית שלידה הוא עמד ואחר כך פגע בו. בהתחלה חשבנו שהוא נפצע באורח קל, אך כשהדימום לא פסק, החלטנו להעבירו לבית החולים. עלינו למונית שהסיעה אותנו לבית החולים אל-אהלי. במהלך הנסיעה לבית החולים, אף אחד לא חסם את דרכנו והבחנתי כי כמה אזרחים הולכים ברחובות.

בבית החולים התברר לנו שפציעתו של סארי הייתה קשה מאד. הרופאים התנצלו בפנינו על כך שאין באפשרותם לטפל בו מכיוון שלא היה להם את הציוד המתאים לכך והמליצו לנו לגשת לבית חולים אחר. החלטנו לנסוע לבית החולים אל-מיזאן. שם עבר סארי ניתוח שנמשך כשעה. לאחר בדיקות, התברר כי הוא סובל משברים בלסת התחתונה שנוצרו כתוצאה מפגיעת הרימון בפניו. הרופאים בבית החולים אל-מיזאן המליצו לנו להעביר את הילד תוך עשרים וארבע שעות לביה״ח רפידיה בשכם, אך בשל העוצר והסגר הדבר לא התאפשר. לבסוף, לאחר תיאום עם הסהר האדום הועבר סארי להמשך טיפול בירדן. סארי נשאר בביה״ח אל-מיזאן באותו לילה ולמחרת בשעה 16:00, אמבולנס של הסהר האדום הגיע לבית החולים והעביר אותו לירדן. מאוחר יותר נודע לי שהוא הגיע לבית החולים אל-איסתיקלאל בעמאן ושם הוא עבר שני ניתוחים. אביו של סארי התלווה אליו לירדן.

בצלם פנה לדובר המינהל האזרחי כדי לברר מה היו שעות העוצר בחברון ביום בו נפגע סארי אל אשהב.[33] בתשובה טלפונית מהמינהל נמסר לבצלם שהעוצר הוסר בין השעות 13:00-19:00.[34] לפיכך מקרה זה הוא חמור במיוחד: לא זו בלבד שאסור לירות על אזרחים רימון גז לצורך אכיפת עוצר, הרי שבמקרה זה ירו החיילים את הרימון עם הסרת העוצר. מכאן שמדובר במעשה התנכלות גרידא, נטול כל הקשר ביטחוני.

32. העדות נגבתה על–ידי מוסא אבו השהש ב–21.7.02
33. מכתב מבצלם לפיטר לרנר , דובר המינהל האזרחי, מיום 25.7.02
34. נמסר לבצלם בשיחה טלפונית עם המינהל האזרחי ב–25.7.02.

הטלת עוצר והסרתו

מדיניות הפתיחה באש במהלך עוצר חמורה במיוחד לנוכח העובדה שלפחות בחלק מהמקרים, פלסטינים אינם מודעים לכך שצה"ל הטיל עוצר. בתשובה לפניית בצלם בנוגע לנהלים בדבר הטלת עוצר והסרתו, מסר דובר צה"ל כדלקמן:

> יש להודיע לתושבי האזור שבו מוטל העוצר על הטלתו והסרתו בצורה ברורה ולוודא כי ההכרזה על הטלת העוצר והסרתו תובא לידיעת התושבים בצורה ברורה באמצעות רמקולים ובשפה הערבית. כמו כן יש להודיע לראשי הכפר/רשות מקומית דרך גורמים פלסטינים בולטים: ראשי ערים וכפרים, לשכת המסחר הפלסטינית, סוחרים מרכזיים, וגורמי הקישור הפלסטיניים".[35]

בניגוד לאמור במכתבו של דובר צה"ל, ההודעה על הטלת עוצר ועל הסרתו אינה נמסרת תמיד לתושבים בצורה ברורה. במקרים רבים הצבא כלל אינו מכריז על העוצר ברחובות העיר. במקרים בהם הוא עושה זאת, חיילים אינם עוברים בכל האזור בו מוטל העוצר כך שרבים מהתושבים כלל אינם מודעים להכרזה זו. כאשר מסיר צה"ל את העוצר לכמה שעות, לא פעם מחדשים אותו החיילים באופן פתאומי לפני השעה שנקבעה מראש, בעוד אנשים רבים נמצאים עדיין ברחוב. במקרים רבים התושבים כלל לא ידעו על הטלת העוצר כיוון ששהו בזמן ההכרזה מחוץ לבתיהם וכששבו אליהם, הפכו למפרי עוצר בעל כרחם.

בהתחשב במצב זה, לא נותר לתושבים אלא להסתמך על הודעת הצבא לגורמים פלסטיניים רשמיים, האמורים להעביר את ההודעה על העוצר לתושבים. אולם גם מקור זה אינו מקור מהימן. בחלק מהמקרים מוסר הצבא הודעה למפקדת התיאום והקישור הפלסטינית (להלן - מת"ק) על שעות העוצר, אך אין מדובר במדיניות קבועה ולא פעם מוטל עוצר מבלי שנמסר על כך לגורם כלשהו. יתרה מזו, הגורמים הפלסטיניים אמורים למסור את ההודעה לתושבים באמצעות שידורי הטלוויזיה, אולם בשל הפסקות החשמל הרבות לא ניתן לסמוך על אמצעי זה. בנוסף, שידורי הטלוויזיה אינם מגיעים לכל הכפרים באזור עליו הוטל העוצר, ותושבי כפרים אלה אינם יודעים כשהעוצר מוטל.

בעיות אלה עולות בבירור מעדויות שגבה לבצלם מגורמים פלסטיניים רשמיים. מנהלי המת"ק בבית לחם ובג'נין מסרו כי הצבא מעדכן אותם על הטלת העוצר, אולם במקרים רבים הצבא אינו עומד בלוחות הזמנים שנמסרו להם. כך מסר לבצלם מנהל המת"ק הפלסטיני האזרחי בג'נין, מג'די איבראהים עלאוונה:

> החל מיום 20.6.02 מנהלות הרשויות הישראליות מדיניות של הטלת עוצר על העיר ג'נין. בהתחלה, העוצר היה מוטל על העיר בלי שתיאמו עם המת"קים. הצבא היה מכריז על העוצר ועל הסרתו ברמקולים. היום, בזמן שהישראלים מטילים עוצר על ג'נין ועל מחנה הפליטים, הצבא הישראלי מודיע למת"ק הישראלי על מועדי הטלת והסרת העוצר ולאחר מכן המת"ק הישראלי יוצר קשר איתנו, המת"ק הפלסטיני, ומעביר לנו את המידע. בדרך כלל אני אישית מקבל את המידע מהמת"ק הישראלי. באשר לכפרים ולעיירות הסמוכים לג'נין, אנחנו לא מקבלים שום מידע מהצד הישראלי, אפילו לא לגבי העיירות שנמצאות באזורי A, בשליטת הרשות הפלסטינית.
>
> אנחנו מקבלים עדכונים בנוגע לשעות העוצר על בסיס יומי. לישראלים אין מדיניות ברורה ומועדי הסרת העוצר נקבעים מדי יום ביומו. הקשר שלנו עם המת"ק הישראלי הוא בעל-פה בלבד, אף פעם לא קיבלנו מסמך כתוב בנוגע למועדי הסרת העוצר. בדרך כלל, הצד הישראלי מודיע לנו על הסרת העוצר מיד כשהוא מוסר. אף פעם לא קיבלנו הודעה על כך מראש. לטענתם הם נוקטים בשיטה הזו מסיבות ביטחוניות.
>
> ישנם מקרים בהם הכוחות הישראליים אוכפים את העוצר מחדש באופן פתאומי, במהלך השעות שבו הוא היה מוסר, והדבר מסכן את חיי האזרחים. מחינו על כך בפני הצד הישראלי. אני רוצה לציין עוד שכשאני מדבר על הסרת העוצר אני מתכוון לעיר ג'נין בלבד. כל הדרכים המובילות לג'נין חסומות וסגורות. מי שנכנס לעיר או יוצא ממנה בעצם מפר את ההוראות.[36]

תמונה דומה עולה מעדותו של מנהל המת"ק הפלסטיני האזרחי בבית לחם, עימאד א-נתשה, בן 42:

> אנחנו נחשבים לגורם הרשמי היחיד שעליו מוטל ליצור קשר עם הצד הישראלי בכל הקשור לעניין העוצר. הצד הישראלי מודיע לנו על הטלת העוצר ועל השעות שבהן העוצר מוסר. אין אדם מסוים שמודיע לנו על הסרת

35. מכתב לבצלם מסרן אנריאטה לוי, ראש מדור סיוע, דובר צה"ל, מיום 29.7.02.
36. העדות נגבתה על–ידי עאטף אבו רוב ב–10.8.02.

העוצר, אלא המפקד הישראלי התורן הוא זה שמודיע למפקד הפלסטיני התורן באותו יום. הם מודיעים לנו אם ישנם עדכונים לגבי שינויים בשעות העוצר, אם ישנה הארכה כלשהי או הפחתת מספר השעות שבהן הוא מוסר.

אנחנו מודיעים על כך לתושבי בית לחם דרך אמצעי התקשורת המקומיים, טלוויזיית אל-מאהד ורדיו בית לחם 2000. אלו הם האמצעים היחידים שדרכם אנחנו מיידעים את האזרחים אודות העוצר, וזאת למרות ששידורי הטלוויזיה המקומית לא מגיעים לכל תושבי הכפרים. טרם מצאנו פתרון לבעיה הזאת.

מאז הפלישה שהחלה ב-20.6.02, נוצר בלבול רב ברחוב הפלסטיני בבית לחם. האזרחים מניחים לעיתים שהעוצר הוסר, בעיקר כשיש הפסקות חשמל, ויוצאים מבתיהם ולנו אין תחליף לשידורי הטלוויזיה והרדיו שדרכם אנו מודיעים לאזרחים על שעות העוצר.[37]

גם אם צה"ל היה מודיע לגורמים פלסטיניים רשמיים על הטלת העוצר ועל הסרתו כנדרש, עדיין אין בכך כדי להסיר ממנו את האחריות לוודא כי מידע זה הגיע לכל התושבים. מעדותו של דאוד כותאב, מנהל תחנת הטלוויזיה החינוכית ברמאללה, עולה בבירור הבעייתיות בהסתמכות של צה"ל על העברת המידע לציבור דרך גורמים רשמיים. לדברי כותאב, העביר להם מושל רמאללה את המידע שקיבל מהמת"ק הישראלי בנוגע לשעות העוצר, אולם לכך התלוותה דרישה לא לשדרו שכן, לטענת המושל, אין זה מתפקידו להיות צינור המידע של צה"ל.[38] טענה דומה הועלתה גם על ידי נציג המת"ק הפלסטיני בחברון, עבד אל-מג'יד אל-סוויטי שמסר לבצלם כי המת"ק אינו מקבל מידע מסודר מהצבא בנוגע להטלת עוצר ולא מקבל כל מידע בנוגע להסרת העוצר. בכל מקרה, לדבריו "אין בכוונתנו להודיע על העוצר לאוכלוסייה כי אנחנו לא מבצעים הוראות של צה"ל".[39]

חוסר הוודאות בנוגע למועדי הטלת העוצר והסרתו, מביא למצב בו נאלצים התושבים להסתמך על המתרחש ברחוב ועל שמועות כדי לדעת האם מוטל עוצר ומסתכנים בהפרה של הוראות העוצר.

כך, למשל, נימר טאוויל, תושב חברון בן 32, מסר לבצלם כי ב-3.8.02 היה בדרכו לשוק הירקות בחברון כדי למכור ירקות. במשאית נסע גם אחיו. לדבריו, "החנויות ברחוב היו עדיין פתוחות ולא ידעתי שיש עוצר, במיוחד כי בימים האחרונים הידיעות לגבי מועדי העוצר היו מבולבלות. כדי לדעת אם יש עוצר או לא נהגנו לבחון את מצב תנועת כלי הרכב והאנשים ברחובות".[40] אחמד שווהאנה, תושב ג'נין, מסר כי ב-21.6.02 "לאחר השעה 10:30 בבוקר שמעתי קולות של כלי רכב בשוק ברחובות העיר. בהתחלה היססתי לרדת לשוק ולכן התקשרתי לידידי אחמד עסאף שמתגורר במרכז השוק כדי לברר מה המצב במרכז העיר. אישתו של אחמד ענתה לטלפון ואמרה לי שכל החנויות פתוחות ושהשוק מלא באנשים. בעקבות כך החלטתי לרדת לשוק כדי לעשות קניות".[41] עלאם ר'אנם, בן 19, תושב ג'נין, מסר לבצלם כדלקמן: "השעה הייתה בסביבות 15:00 כשאני וחברי, מוחמד נסרי, הלכנו להסתובב ברחובות העיר ללא מטרה מסוימת. בסביבות השעה 16:00, שמענו את האנשים ברחוב מודיעים שכוחות הצבא נכנסים לתוך העיר למרות שהעוצר הוסר באותו יום. לפתע שמענו קול של ירי בקצה הצפוני של העיר. האזרחים התחילו לברוח, החנויות נסגרו והנהגים נסעו במהירות מהמקום. אני ומוחמד הסתכלנו על האנשים והיינו מופתעים".[42]

הבעייתיות בנוגע להטלת עוצר והסרתו היתה קיימת עוד לפני שהחל מבצע "דרך נחושה", במהלכו הפך העוצר למדיניות של קבע. ב-21.5.02 הטיל צה"ל עוצר בבית פוריק שבמחוז שכם. כוחות צה"ל עזבו את הכפר פעמיים במשך אותו יום, מבלי להודיע על הסרת העוצר. בעקבות זאת, פנה בצלם לדובר צה"ל וביקש לברר האם אכן הוטל עוצר באותו יום ומדוע לא נמסרה לתושבים הודעה על הסרתו. כעבור למעלה מחודשיים מסר דובר צה"ל כי באותו יום הוטל על הכפר עוצר למשך כמה שעות. הדובר הוסיף כי "צה"ל מצר על כך שחלה אי הבנה באשר לסיום העוצר על ידי התושבים. צה"ל בודק כיצד למנוע הישנות מקרים דומים ומחדד את הנהלים בנושא".[43] העובדה שצה"ל בודק כיצד למנוע מקרים כאלה לאחר למעלה מחודש וחצי של הטלת עוצר גורף, חמורה במיוחד.

מהאמור לעיל עולה כי דבריו של דובר צה"ל שהובאו לעיל בנוגע לקיומם של נהלים מסודרים בכל הנוגע להטלת עוצר, ובעיקר לגבי הסרת עוצר, אינם עומדים במבחן המציאות. לא תמיד נמסר לתושבים מידע מוסמך ומסודר; גם כאשר מכריזים החיילים ברמקולים על הטלת עוצר, הדבר נעשה בעיקר ברחובות ובכיכרות המרכזיים ותושבים רבים כלל אינם מודעים לו; במקרים רבים מוטל העוצר שוב בלא כל אזהרה כאשר תושבים רבים שוהים ברחוב.

37. העדות נגבתה על-ידי סוהא זייד ב-7.8.02.
38. העדות נגבתה על-ידי איאד חדאד ב-15.8.02.
39. נמסר לבצלם בשיחה טלפונית עם נג'יב אבו רקיה מיום 1.10.02.
40. העדות נגבתה על-ידי מוסא אבו השהש ב-7.8.02.
41. העדות נגבתה על-ידי עאטף אבו רוב ב-11.8.02.
42. העדות נגבתה על-ידי עאטף אבו רוב ב-11.8.02.
43. מכתב לבצלם מסרן אנריאטה לוי, ראש מדור סיוע, דובר צה"ל מיום 29.7.02.

מסקנות

ב-25.6.02 יצאו מבתיהם ברמאללה תושבים רבים, בהם תלמידים שהיו בדרכם לבחינות הבגרות. חיילי צה"ל פתחו לעברם באש. איש לא נפגע. ב-31.7.02 נפצע מחמוד פהמי סלאח א-דין, בן 16, תושב ג'נין, מרסיסים בעת שיצא מביתו במהלך עוצר כדי לקנות לחם. ב-3.8.02 ירו חיילים מתוך נגמ"ש לעבר משאית שהובילה ירקות בחברון. מהאש נהרג עבד א-רחים איברהים עבד א-רחים טאוויל. אלה הן רק כמה דוגמאות, לא חריגות, מהחודשים האחרונים למקרים בהם ירו חיילים לעבר פלסטינים שלכאורה הפרו את העוצר.

צה"ל הפך את העוצר למציאות חיים יומיומית בערי הגדה. העוצר אינו עוד כלי המשרת מטרה ביטחונית ממוקדת אלא אמצעי גורף לענישה קולקטיבית. מעבר לעובדה שהעוצר הממושך הופך את חייהם של התושבים לבלתי נסבלים, הרי שכתוצאה ממדיניות הוראות הפתיחה באש הנהוגה בצה"ל, הטלת העוצר והסרתו כרוכים לא פעם בסכנת חיים ממשית לתושבים.

ירי באדם רק בשל העובדה שיצא מביתו במהלך עוצר מהווה שימוש מופרז בכוח. מדיניות זו הביאה, עד היום, למותם של לפחות 15 פלסטינים ולפציעתם של רבים אחרים. מספרם הגבוה של הנפגעים לעומת מיעוט החקירות שנפתחו בצה"ל בעקבות אירועים אלה, יוצרים אווירה של לית דין ולית דיין המעודדת אצבע קלה על ההדק.

ירי במקרים בהם לא נשקפת לכוחות הביטחון סכנת חיים הוא הסיבה העיקרית למותם של פלסטינים בשטחים ובעיקר במהלך אינתיפאדת אל-אקצא.[44] למרות המקרים הרבים בהם נהרגו חפים מפשע כתוצאה מכך, נמנע צה"ל מלשנות את הוראות הפתיחה באש. מדיניות זו מהווה זלזול מחפיר בחייהם של תושבי השטחים.

אכיפת העוצר באמצעות ירי אש חיה ורימוני גז חמורה אף יותר לנוכח העובדה שבמקרים רבים התושבים כלל אינם מודעים לכך שהוטל עליהם עוצר. הקשר עם המת"קים אינו מוסדר וקבוע, הכריזה ברחובות אינה מגיעה לכל התושבים, שידורי הטלוויזיה אינם מגיעים לכל התושבים ובזמן של הפסקות חשמל (התכופות למדי) הם בלתי רלוונטיים לחלוטין. גם כאשר צה"ל מסיר את העוצר, לא תמיד טורחים החיילים להודיע על כך לתושבים ומסתפקים בעזיבת המקום. בנוסף, בחלק מהמקרים מחליטים החיילים על דעת עצמם להטיל עוצר. כל אלה יוצרים בלבול ומבוכה בקרב התושבים.

לנוכח דברים אלה דורש בצלם ממערכת הביטחון:

- להפסיק את השימוש בעוצר כמדיניות של קבע.
- להפסיק לאלתר את השימוש בירי כאמצעי לאכיפת עוצר ולחקור כל מקרה בו חיילים חרגו מהוראה זו וירו לעבר פלסטינים רק בשל העובדה שהם הפרו לכאורה את העוצר.
- לקבוע נהלים ברורים בנוגע לדרכים בהן יש להטיל עוצר ולהסירו ולחקור כל מקרה בו חיילים חרגו מהוראות אלה.

44. ר' בצלם, *אצבע קלה*.

תגובת דובר צה"ל

צבא	**הגנה**	**לישראל**
חטיבת	**דובר**	**צה"ל**
תחום	**קשרי**	**ציבור**
ד.צ.		01000
טלפון:		03-6080340/1
פקס		03-6080343
זכ	-	1504
14	באוקטובר	2002
ח'	בחשון	התשס"ג

לכבוד
מר שלומי סווסה
"בצלם"

הנדון: **דו"ח "בצלם" על נהלי הטלת עוצר והסרתו , ועל נהלי אכיפתו**

לחלן התייחסותנו לדו"ח:

1. עוצר הוא אחד משורת הצעדים בהם נאלץ צה"ל לנקוט במסגרת מלחמתו בטרור אשר מקורו בין היתר בערים הפלסטיניות. יש להדגיש, כי מדובר בצעד מניעתי, שאינו נוקט כאמצעי עונשה . גורמים פלסטינים יוזמים פעילות טרור מתוך האוכלוסייה אזרחית, ובכך מסכנים אותה.

2. באשר לדרג המחליט לענין הטלת העוצר והסרתו יצוין כי בפקודות המחייבות בצה"ל נקבעו הגורמים המוסמכים להטיל עוצר. ככל שהעוצר נמשך יותר זמן, כך שיקולי הביטחון העומדים בבסיס הארכתו צריכים להיות משמעותיים יותר והדרג המחליט צריך להיות בכיר יותר. בדרך זו, נעשה איזון בין צרכי הביטחון לבין צרכי האוכלוסייה. במקום ששיקולי הביטחון מאפשרים זאת נעשים מירב המאמצים מצד הכוחות הפועלים בשטח על מנת להקל על האוכלוסיית האזרחית.

3. השימוש הצניע שעושים המחבלים בתופש התנועה שניתן להם מונע מאתנו להקל על האוכלוסייה. כך, לדוגמא, בתאריך 31/8/02 לאחר שצה"ל אישר את פתיחת שנת הלימודים בשכם, בוצע עוד באותו לילה פיגוע חדירה לישוב ברכה שבשומרון, בו נפצעו בעל ואישה באורח בינוני וקשה.

4. במהלך חול המועד סוכות, ב- 23/9/02, התבצע פיגוע ירי לעבר יהודים בדרכם לתפילה במערת המכפלה, במסגרתו נרצח אזרח ישראלי ונפצעו שלושת ילדיו. הפיגוע הוכיח, לצערנו, שההחלטה להטיל עוצר על תושבי חברון, בניגוד לטענותיכם בעמוד 4, היתה הכרחית.

5. חיילי צה"ל מונחים לפעיל על פי רוח צה"ל ובהתאם לכללי המשפט הבינלאומי, ופועלים יומם וליל למען רשמירה וההגנה על ביטחון אזרחי ישראל.
במקרים פרטניים, בהם מתגלות שגיאות ברמה המבצעית, האירועים מתוחקרים על ידי

המפקדים, ועל ידי הגורמים המקצועיים בצבא האמונים על הנושא.

כך, למשל, לגבי האירוע שהתרחש בג'נין ב- 21/6/02 והוביל למותם של ארבעה פלסטינים, נפתחה חקירת מצ"ח. החקירה טרם הסתיימה ועם סיומה יועברו ממצאיה לעיון וחוות הדעת של הפרקליטות הצבאית. גם לגבי האירוע מה- 31/7/02 במסגרתו נכלא אזרח והיתדר רימון לרכבו ברמאללה נפתחה חקירת מצ"ח.

פציעתם מירי של שני מפירי עוצר בג'נין ב- 24/7/02- תיבדק על ידי התביעה הצבאית.

6. קביעתכם כי לכאורה מותר לחיילים לירות באדם רק בשל חעובדה שהוא נמצא מחוץ לביתו בזמן חעוצר משוללת כל יסוד. בכללי הפתיחה באש לא קיימת כל הוראה המתירה לפתוח באש רק בשל הפרתו של עוצר. גם בזמן העוצר, ניתן לפתוח באש רק במקרים של סכנת חיים, או לעבר חשודים בפשע מסוכן במסגרת נוהל מעצר חשוד .

7. להלן התייחסויותינו לחלק מהמקרים:

- במקרה מותו של אחמד אל קורייני, נהג המשאית שנהרג ב- 10/8/02 בשכם. נערכו בעקבות התחקיר, צעדים משמעתיים נגד הקצין והחייל המעורבים הפעילות. בגין אופן ביצוע הירי (להבדיל מחוקיותו) ואופן הדרוך הכוחות טרם ביצוע המשימה. נדגיש כי לא נמצא דופי בעצם הפתיחה בירי.

- על פי התחקיר שנערך בעקבות מותו של עבד א-סלם סמרין ברמאללה ב- 19/9/02 עולה, כי בבוקר אותו יום ביצע כוח צה"ל ירי הרתעתי לכיוון נקודה שאינה קרובה לנקודת מותו של הנער. הכוחות לא זיהו פגיעה באיש וכמו כן לא זוהה טיפול או פינוי פצועים פלסטינים. בעקבות המקרה, ונאמנה פגישה בין נציגי צה"ל לנציגי הצלב האדום. בפגישה, שהתקיימה במקום, נמצאו בנקודה המדוברת כתמי דם. אולם לא מוכר כל אירוע במסגרתו ביצעו כוחות צה"ל ירי כל שהוא באזור זה.

- מותו של בהא סעיד אל בחבש בשכם ב- 22/9/02 נמצא עדיין בתחקיר. בהקשר זה נבקש לציין כי כל ניסיונות הצבא להיפגש עם פעילי זכויות אדם, הטוענים כי נכחו במקום בשעת האירוע, על מנת לקדם את התחקיר- נדחו על ידם.

- מקרה מותה של התינוקת ופציעתו של הנער בי ח- 12 בחברון ב- 26/9/02 נבדק ויטב על ידי פיקוד המרכז. אין ברשות צה"ל מספיק מידע, לפיו ניתן לקבוע את אמיתות הטענות לפיהן נפגעו השניים מרימון הגז. זאת, כיוון שלא נצפו אמבולנסים באזור האירוע. חשוב לציין, כי בקשתנו לקבל דו"ח נתיחה של גופת התינוקת או כל מידע אחר שיסייע בתחקיר האירוע נענתה בשלילה. במקביל, התביעה הצבאית תעשה בירור לנסיבות האירוע.

8. התייחסתם לפגיעה ברבבו את העיתונאי הישראלי גדעון לוי והעלתם טענה שהבדיקה המקיפה בנושא נוהלה בשל העובדה שהנפגע הוא עיתונאי ישראלי. נדגיש, כי זהות הנוסעים לא שינתה כהוא זה את ההחלטה על קיום התחקיר, מהלכו ומסקנותיו. הסיבה לתחקיר היא החרגה החמורה מהנהלים של החיילים, וזה מה שתותקר. בעקבות התחקיר, ננקטו צעדים משמעתיים כנגד המעורבים באירוע. כמו כן, הישקל הדתתו של הקצין שהיה מעורב באירוע מתפקידו ומכל ונפקיד פיקודי אחר.

9. מקרים רבים המוזכרים בעדויות, מבהירים את חשיבותו של הצורך בדיווח המיידי על האירוע: הן של התושבים הפלסטינים למפקדת התיאום והקישור הרלוונטית והן של ארגוני זכויות האדם לגורמים האמונים על הקשר עימם בצבא. דיווח שכזה מאפשר בדיקה מקצועית ויסודית יותר של האירועים, מול הגורמים המוסמכים בצבא.

10. הרמטכ"ל, רב אלוף משה יעלון, עם כניסתו לתפקיד, אמר במסגרת פקודת יום אותה מחויבים המפקדים להעביר לכל חיילי צה"ל את הדברים הבאים:

"מחויבתנו לבחון כל העת, את התאמת דפוסי פעולתנו ובניין כוחנו, למציאות המשתנה. מורכבותה של התקופה מזמנת לנו מצבים אנושיים ולאומיים ייחודיים. יותר מתמיד אנו נדרשים לחבר את כל מרכיבי האיכות שבאמצעותם מתגבשת עוצמתו של צה"ל, כוחותיו היא אליבם, חיילי צה"ל ומפקדיו. בכם טמונה העוצמה – במוסריות, במקצועיות, באיכות החשיבה, בנחישות ובדבקות שאתם מגלים. כך צמחה והתפתחה רוח צה"ל ואתם ממשיכי הדרך.

חנני סמוך ובטוח שבד בבד עם מילוי המשימות המבצעיות, נשכיל חיילים ומפקדים, להתמודד ללא מורא בתנועות חריגות, שעלולות לערער את הבסיס המוסדי לפעילותנו."

בברכה,

אנריאטה לוי, סרן
ראש מדור סיוע